

A DÉLI MANYSI TÁRGYJELÖLÉS SZINTAKTIKAI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA

Szilágyi Norbert

Bevezetés

A déli manysi nyelvjárás a finnugor nyelveken belül az ugor nyelvcsoporthoz tartozó manysinak az összes többi nyelvjárástól területileg elszigetelt és a 20. századra kihalt nyelvjárás csoportja. A déli manysit beszélők száma a 19. század második felében 3–400 két- vagy többnyelvű beszélőre volt tehető, a 20. század második felére azonban számuk rohamosan csökkent, a század közepére beolvadtak a környező szibériai tatár és orosz népességbe és nyomtalanul eltűntek a szibériai nyelvi szinterről.

Az utóbbi évtizedekben több tanulmány is foglalkozott az obi-ugor és azon belül a manysi szintaxis egy-egy jelenségével, annak szűkebb aspektusait vizsgálva (Lavotha 1953; Honti 1969; Dolovai 2003; É. Kiss 2011; Sipőcz 2011; Virtanen 2011, 2013), de készültek magát a manysi szintaxist általánosabb, tágabb szempontból leírni és értelmezni szándékozó tanulmányok is (Rombandeva 1979; Sherwood 1996; Nikolaeva 1999, 2001; Skribnik 2001).

A kutatáshoz felhasznált szövegek két forrásból származnak:

- 1) Munkácsi Bernát 1888-89-es gyűjtőútján Csandiri, Kuzajeva és Janicskova falvakban járva körülbelül 30 nyomtatott oldalnyi (5245 szó \approx 38000 karakter) mitologikus mesét, találós kérdést és dalt jegyzett le, melyek a *Vogul Népköltési Gyűjtemény* (VNGy) IV. kötetében kerültek kiadásra.
- 2) Artturi Kannisto 1901–1906 közötti gyűjtőútja során 1903-1904-ben járt a tadvai Sajtanszkaja, Janicskova és rövid ideig Csandiri falvakban. Kutatóútja eredményeként körülbelül 60 nyomtatott oldalnyi (8123 szó \approx 59000 karakter) mitologikus mese, találós kérdés, számos ének és varázsige jelent meg a *Wogulische Volksdichtung* (WV) hat kötetében elszórtan.

A kutatásom célja az összes déli manysi szöveg elektronikus felületre való áttemelése¹ és morfológiai-szintaktikai elemzése volt. Ennek a tanulmány-
nak² az a célja, hogy a számszerűsített adatok alapján kérdéseket vessen fel, és lehetséges következtetéseket vázoljon a tárgyjelöléssel összefüggő jelensé-

¹ Saját UPA/FUT alapú átíratot alkalmaztam, melyet mindkét korpuszra egységesítettem.

²A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

gek elemzése alapján. A korpuszépítés fő célkitűzése a morfoszintaktikai elemzés volt, de a tárgy vizsgálata során szemantikai és pragmatikai szempontokat is bevontam a kutatásba. Ebben a cikkben nem célom a tárgyjelölés több szerteágazó jelenségét egyetlen korlátozott elméleti keretben vizsgálni, így minden jelenség magyarázatánál utalok annak elméleti hátterére.

Hipotézisem, hogy a déli manysiban megtalálható a Sipőcz (2011) által az északiban és Virtanen (2011, 2013) által a keleti manysiban kimutatott és tanulmányozott tranzitív mondatszerkezet-rendszer, a déli nyelvjárás is példával szolgál a ditranzitív indirektív és szekundatív szerkesztésmódra. A rendszer vizsgálata során Skribnik (2001), Nikolaeva (1999, 2001) és É. Kiss (2011) kutatásaira támaszkodva törekedtem a korpusz példáin kimutatni, hogy a déli manysi tárgyias mondatstruktúra nem szemantikailag, hanem pragmatikailag motivált, és az ugor nyelvek pragmatikai rendszereződésének szinkrón és diakrón vizsgálata nyomán a déli nyelvjárásban is feltételezhető az elsődleges és másodlagos topik szintaxis alakító szerepe. További hipotézisem, hogy az instrumentális esetragos (szekundatív) ditranzitív szerkezetnek fokalizást kódoló tulajdonsága létezhetett, használatát pragmatikai és diszkurzustényezők befolyásolhatták (Skribnik 2001; Virtanen 2011, 2013).

A cikk első pontjában felvázolom a déli manysi nyelvjárás tárgyjelöléssel kapcsolatos fontosabb jellemzőit: az esetrendszert, az igei személyragozást, a tranzitivitást és az igenemeket. A második részben a manysi nyelvjárások együttesére kimutatott mondatszerkezeteket vetem össze. A harmadik részben a szekundatív szerkezetek és az információstruktúra összefüggéseinek fő kérdését tárgyalom, és azt vizsgálom, hogy az instrumentális szekundatív szerkezet miként illeszkedik a szintaktikai és információ-struktúrába. A negyedik pontban taglalom az akkuzatívuszi esetrag előfordulásának feltételeit, és áttekintem a determinált (objektív) igeragozással való egyidejű használatát. Végül az összegzésben összefoglalom a legfontosabb megállapításokat, és újabb irányzott kérdéseket vetek fel. A cikk fő szándéka, hogy bevezető jellemzést adjon a tárgyjelölés vizsgálatának problematikájáról.

1. A déli manysi nyelvjárás

A déli manysi agglutináló nyelv, a szám, a birtokos személye, száma és a birtokolt száma, valamint az esetragok suffixumokkal jelöltek a névszón. Nominatív-akkuzatív nyelv, melyben a tárgyra utalhat az akkuzatívusz szuffixum, az objektív-determinatív igei szuffixum és/vagy a neutrális SOV szórend, melytől eltérően eddig még nem vizsgált szabályok érvényesülése esetén más szórend is előfordulhat (például SVO, VSO, VOS); a szórendi változásokról bővebben lásd Sherwood (1996) tanulmányát.

1. táblázat: *A névszói számjelölés*

	EGYES SZÁM (Sg)	TÖBBES SZÁM (Pl)	[KOLLEKTÍV SZÁM] (DuRecip)
SZUFFIXUM	\emptyset	-t	-(i)ńsit

Az egyes és többes szám mellett hiányzik a többi manysi nyelvjárásra jellemző kettes (duális) szám, viszont megtalálható egy kollektív számot jelölő szuffixum (Honti 1975: 80), mellyel a magyar *-ék* szuffixumhoz hasonlítható csoportnévi jelentésű alak hozható létre, de duális reciprok kifejezésére is szolgál.

2. táblázat: *A személyes névmások és birtokos személyragok*

		SZEMÉLYES NÉVMÁS			BIRTOKOS SZEMÉLYRAG	
		NOM	ACC	DLAT	EGY BIRTOK	TÖBB BIRTOK
Sg	1.	<i>äm³</i>	<i>ämān(mi)</i>	<i>ämān</i>	<i>(ə)m</i>	<i>(i)Anəm⁴</i>
	2.	<i>nāü , nū</i>	<i>nāün(mi)</i>	<i>nāün</i>	<i>(ə)n</i>	<i>(i)Anən</i>
	3.	<i>tāü , tū</i>	<i>tūwī(mi)</i>	<i>tūwīn</i>	<i>I⁵ / tə</i>	<i>(i)Anə</i>
Pl	1.	<i>māj</i>	<i>mānāü(mī)</i>	<i>mānāü(n)</i>	<i>(I)ū</i>	<i>(i)Anū</i>
	2.	<i>nān</i>	<i>nānān(mi)</i>	<i>nānān</i>	<i>(I)n(n)A</i>	<i>(i)Anən</i>
	3.	<i>tān</i>	<i>tānān(mi)</i>	<i>tānān</i>	<i>(I)An</i>	<i>(i)Anən</i>

3. táblázat: *Az esetrendszer*

NOM	ACC	DLAT	LOC	ELAT/ABL	TRANS/ESS	INSTR	COM
\emptyset	<i>m(I)</i>	<i>n(A)</i>	<i>t(A)</i>	<i>nAl</i>	<i>(k)u</i>	<i>l</i>	<i>nAt</i>

A manysi nyelvjárások⁶ eltérnek egymástól az esetek számában, alakjában és funkciójában. Az akkuzatívuszi esetrag az északi és a pelimkai kivételével minden nyelvjárásban megtalálható. Az insztrumentáliszi esetrag mindegyik nyelvjárásban hasonló alakkal és funkcióval volt jelen (Liimola 1953).

³ Összevont alakok; a korpusz nagy változatosságot mutat, melynek bemutatására itt nem törekszem.

⁴ Az *A* kötőhang *ə / ă / ǣ* –ként realizálódhatott.

⁵ Az *I* kötőhang *ə / a / e / i* –ként realizálódhatott.

⁶ SO – szoszvai; SI – szigvai; OB – obi; UL – felső-lozvai; ML – közép-lozvai; LL – alsó-lozvai; VA – vagilszki; PE – pelimi; UK – felső-kondai; MK – közép-kondai; LK – alsó-kondai; Ju – jukondai; ČA – csandiri; KU – kuzajevai; JA – janicskovai; ŠA – sajtzszkajai

4. táblázat: *A téma tárgy esete az egyes nyelvjárásokban*

		ÉSZAKI				NYUGATI				KELETI				DÉLI				
		SO	SI	OB	UL	ML	LL	VA	PE	UK	MK	LK	JU	ČA	KU	JA	ŠA	
OBJ	NOM	(∅)				(∅)								(∅)				
	ACC	-				(-m; -ma)				-	(-m)				(-m(I))			
	INSTR	(-l)				(-l)				(-l; -təl)				(-l)				

A névszó és a szuffixumok kapcsolódási sorrendje: N + Px [PoM Sg/Pl] + Cx, ahol a birtokos személyrag egy vagy több birtokra utal. N + Pl + Cx sorrend is fennállhatott, ahol Pl a többes szám jele.

A manysi nyelvben fellelhető areálisan jellemző vonás (hanti, enyec, nye-nyec, nganaszan, szölkup) az igeragok paradigmájában a szubjektív és objektív konjugációk elkülönülése (Havas 2005, Honti 1996). Az objektív-determinált igei szuffixumok a tárgy számára utalnak, mely lehet egyes (SG), kettes (DU) és többes (PL). A déli manysiban ettől eltérően csak feltételezhető nyomaik vannak a duálisnak, de a korpuszban explicit előfordulása nincs.

5. táblázat: *A déli manysi igeragozási paradigma (szubjektív és objektív)*

		SZUBJEKTÍV - INDETERMINÁLT			
		MÚLT IDŐ	JELEN IDŐ		JÖVŐ IDŐ
			EGYSZÓTAGÚ	TÖBBSZÓTAGÚ	
Sg	1.	(A)s əm	(A)nt em	(A)l em	ēm
	2.	(A)s ən	(A)nt en	(A)l en	ēn
	3.	(A)s	(A)nt	(A)l	I
Pl	1.	(A)s ū	(A)nt eu	(A)l eu	Iu
	2.	(A)s nə	(A)nt en	(A)l en	In
	3.	(A)s t	(A)nt et	(A)l et	ēt

		OBJEKTÍV - DETERMINÁLT				
Singular OBJ	Sg	1.	(A)s t əm	(A)nt l əm	(A)l l əm	I l əm
		2.	(A)s t ən	(A)nt l ən	(A)l l ən	I l ən
		3.	(A)s t il	(A)nt il	(A)l (I)l	I l
	Pl	1.	(A)s t ū	(A)nt l ū	(A)l l ū	I l ū
		2.	(A)s t (ə)nə	(A)nt (I)l ne	(A)l (I)l ne	I l nə
		3.	(A)s t ən	(A)nt (I)l ən	(A)l (I)l ən	I l An

Plural OBJ	Sg	1. (A)s t (A)n əm	(A)nt Il An əm	nincs adat	Il An əm
		2. (A)s t (A)n (ə)n	(A)nt Il An (ə)n		Il An ən
		3. (A)s t (A)n i	(A)nt Il An i		Il An i
	Pl	1. (A)s t (A)n ū	(A)nt Il An ū		Il An ū
		2. (A)s t (A)n nə	(A)nt Il An ne		Il An nə
		3. (A)s t (A)n	(A)nt Il An		Il An

A konjugációs táblázat Munkácsi (1894) nyelvtana alapján a korpusz szerinti „ideális” alakokkal kiegészítve készült. A forrásszövegek ennél is sokszínűbb képet mutatnak, bár ez betudható az adatközlők egyéni artikulációjának, valamint a lejegyzők percepciójának és ortográfiájuk pontatlanságának is.

A passzív igenem (infixum: -ú-) kiterjedt használata jellemző az obi-ugor nyelvekre, mivel az ige tranzitivitási foka nem befolyásolja a passzívizálást. A passzívum gyakori és tranzitivitástól független használata az információ-struktúra és szintaxis szerkezetbefolyásoló hatásával hozható kapcsolatba (lásd 3. pont). A manysi passzívumot Lavotha (1953) és Kulonen [Forsberg] (1989) jellemzi bővebben. A szuffixum további érdekességeként az időjelekkel kapcsolatos sorrendisége mutatható fel, mely további vizsgálatok kiindulópontja lehet.

- V + Prs + Pass + Vx
- V + Pass + Pst + Vx
- V + [Fut] + Pass + Vx

A kauzativitás a tranzitiváláson (új argumentum hozzáadása) túl nem mutat olyan rendszeralkotó tulajdonságokat, mint amelyet az aktív-passzív igenempárnál megfigyelhetünk, hanem ezen fő szerkezetek kauzatív alfaját hozza létre, mely transzformációként kevesebb figyelmet kap az alapszerkezetek vizsgálatánál; bővebben lásd Dolovai (2003). Előfordulása gyakori intranszítív (mediális-reflexív) és monotranzítív igék passzívumával együtt (lásd 3. pont).

2. Tranzitív szerkezetek

Az alany (S), ágens (A) és tárgy (O) a szintaxis szemantikai szempontú univerzális alkotói. A mondatokat és igei szerkezeteket megkülönböztethetjük aszerint, hogy az igei predikátum hány kötelező névszói argumentummal bír, mely alapján intranszítív és tranzitív (monotranzítív, ditranzítív stb.) szerkezeteket különíthetünk el. További csoportokra oszthatjuk őket aszerint, hogy az egyes nyelvek morfoszintaktikailag milyen módon különböztetik meg a tranzitivitás különböző fokait (Dixon 1994:6). Tranzitívként tárgyalok minden szerkezetet, amelyben szemantikai szinten téma elem jelenik meg.

Intranzitív

- (1) *mę̃j mińńw iń tũsnã*
mę̃j miń -∅- -ńw iń tũs -nã
 mi.Nom megy Fut Indet1Pl most vadászat Dlat
 S Pred
 ‘Mi vadászatra megyünk most.’

(WV 3: 174–182.)

Monotranzitív

- (2) *[täü] ám äümmi ílãñlátën!*
[täü] ám äü -m -mi íl- ãñlát -ën
 [te.Nom] én.Nom lány Sg.1Sg Acc Perf néz Imp2Sg
 [A] O Pred
 ‘Nézd meg az én lányomat!’

(WV 3: 198–201.)

Ditranzitív

- (3a) *ãm nüün ñělńn mẽülńm*
ãm nüün ñěl -ńn -∅ mẽü -∅- -lńm
 én.Nom te.Dlat nyíl Sg.2Sg ObjNom ad Fut DetSg.1Sg
 A R O Pred
 ‘Odaadom én neked a nyilad.’

(WV 3: 154–174.)

- (3b) *mãnãü çarníšk tãřõmmãs*
mãnãü çarníšk -∅ tãřõm mã-s -∅
 mi.Dlat fekete kutya ObjNom isten ad Pst Indet3Sg
 R O A Pred
 ‘Isten egy fekete kutyát adott nekünk.’

(WV 3: 190–195.)

A továbbiakban az alapmondat argumentumait makroszerepekkel is jellemzem, melyeket nagy X, Y, Z-vel jelölök. A makroszerepek az alapmondatbeli elemeknek, az akció résztvevőinek a szerepét rögzítik a transzformációk előtti állapotában (Kulikov 2013). A (3a) és (8) példamondatok alapján X: S az agens, Y: O a téma és Z: Obl a recipiens.

2.1. Monotranzitív szerkezetek

a.) Aktív

- (4) *näjár-pöu [...], uksál-kummó kún-tärtstíl*
näjár-pöu [...], uksál-kum -mó kún- tãrt -s -tíl
 fejedelemfíú.Nom rézember Acc ki enged Pst DetSg.3Sg
 'A fejedelemfíú a rézembert kiengedte.'

(VNGy 4: 344–351.)

A tárgy akkuzatívuszi esetraggal áll, az ige pedig objektív igeraggal van ellátva.

- (5) *kōróm jūpūnšít ár-kán ešəm*
kōróm jūpū -nšít ár-kán ešəm
 három testvér DuRecip mindenki forró
wəŋérəl wusté
wəŋér -əl wu -s -té
 harapófog ObjInstr fog Pst Indet3Pl
 'A három testvér mindegyike megfogott egy tüzes harapófogót.'

(VNGy 4: 351–356.)

A monotranzitív mondat téma tárgya a szekundatív szerkezetben insztrumentálisz szuffixummal áll. Logikailag nehezen eldönthető, hogy határozói mondatrészel vagy insztrumentáliszi szuffixumos logikai tárggyal állunk-e szemben.

6. táblázat: *A monotranzitív szerkezetek közötti mozgások*

MONOTRANZITÍV (ACC/NOM)				→	MONOTRANZITÍV (INSTR)			
LOG	SZINT	SZEM	MORF		LOG	SZIN	SZEM	MORF
X	S	Ágens	NOM		X	S	Ágens	NOM
Y	O	Téma	NOM/ACC		Y	Obl	Téma	INSTR

Az ergatív nyelvekre jellemző antipasszív szintaktikai transzformációhoz hasonlóan a téma nem tárgyként, hanem függő esettel jelenik meg a mondatban. (Kulikov 2013: 381). Előfordulását tekintve ritka, más nyelvjárásokból nem adatolható (vö. Virtanen 2011, 2013). Ez a típusú mondat szerkezet további kutatást érdemel.

b.) Passzív

A monozáns passzív szerkezetben az aktív tárgy lép elő a passzív mondat páciens szubjektumaként, míg az aktív ágens szerepű alany a passzív szerkezetben datívuszi-latívuszi szuffixumos ágensként jelenik meg. A passzivizálás során az argumentumok cseréjének eredményeként nem jelenik meg szintaktikai tárgy.

- (6) *uksál-kum ämán tãrtũs kun*
uksál kum ämán tãrt -ú- -s -∅ kun-
 réz ember én.Dlat enged Pass Pst Indet3Sg ki
 'A rézembert én bocsátottam ki.' (VNGy 4: 344–351.)

7. táblázat: A monozáns aktív és passzív szerkezetek közötti mozgások

MONOTRANZITÍV AKTÍV				→	MONOTRANZITÍV PASSZÍV			
LOG	SZINT	SZEM	MORF		LOG	SZIN	SZEM	MORF
X	S	Ágens	NOM		Y	S	Páciens	NOM
Y	O	Téma	NOM/ACC		X	Obl	Ágens	DLAT

Az obi-ugor passzívum lexikális és szemantikai megkötések nélkül alkalmazható intranszitiv és tranzitiv igékre (Kulonen 1989; Skribnik 2001).

A passzivizáció során az aktív mondat tárgya lép elő a passzív mondat páciens alanyává, a kezdeti aktív alany pedig passzív ágenssé, ilyen módon a nominatívusz-akkuzatívusz esetű és insztrumentáliszi esetragos monozáns alapmondat passzivizált eredménye egybeesik (lásd 14. táblázat).

2.2. Ditranzitiv szerkezetek

A tranzitiv, azaz tárgyi argumentumos szerkezetek közül a ditranzitiv szerkezet az, amelyben jelen van egy Á(gens), R(eciapiens) és egy T(éma)(=O) argumentum (Malchukov–Haspelmath–Comrie 2007: 2–8). Ezek a szemantikai kategóriák a továbbiakban a szerkezetek logikai rétegét adják, azaz például a „logikai tárgy” esetében a témára történik utalás. A tematikus szerepek bevonása nem a mondat szerkezetek magyarázatát szolgálja, hanem csak az argumentumok nyomon követésére tartjuk számon őket.

A tárgyjelölés szempontjából a ditranzitiv szerkezetek vizsgálata és bemutatása a releváns, mivel az argumentumok száma elegendő ahhoz, hogy következtetéseket lehessen levonni a mozgásokról, transzformációkról és az információstruktúrában betöltött szerepekről.

2.2.1. *Neutrális* ($T = P = R$)

- (7) *I gave John a book.*
 én.Nom ad.Ps John.Nom Art könyv.Nom
 ‘Adtam egy könyvet Johnnak.’

Uráli nyelvekben nincs rá példa. Ez az angolban gyakori *double object construction*, mely magába foglalja a *direct object* (DO) téma tárgyat és az *indirect object* (IO) recipiens tárgyat (Malchukov és társai 2007).

2.2.2. *Indirekt* ($T = P \ R$)

a.) Aktív

- (8) *írət nájár äwím nájár-pöu wáńkă*
írət nájár äw -í -m nájár pöu wáńkă
 Iret fejedelem lány -Sg.3Sg Acc fejedelemfiú Jancsi
ãlpnă móstil
ãlp -nă mós -s -til
 hős Dlat ad Pst DetSg.3Sg
 ‘Iret fejedelem lányát Jancsi fejedelemfiú hősnek adta.’
 (VNGy 4: 344–351.)

A monozitratív ige páciense ugyanabban a mondat szintű pozícióban jelenik meg, mint a ditranzítív ige témája (tárgya), míg a recipiens különbözik tőle. Az uráli nyelveket főként ennek a szerkezetnek a használata jellemzi (Sipőcz 2011).

Az indirekt ditranzítív szerkezetben a téma argumentum hasonlóan jelölődik, mint a monozitratív ige páciense, míg a recipiens tőlük eltérően. Ez a típus funkcionál alapmondatként, melynek átalakításával, elemeinek szintaktikai mozgatásával hozzuk létre a többi ditranzítív szerkezetet.

b.) Passzív

- (9) *äm tătămən il-pärtúsəm kəm-păləŋən*
äm tătă -m -ən il- pərt -ú -s -əm kəmpăləŋ-ən
 én.Nom apa Sg.1Sg Dlat el elad PassPstIndet1Sg manó Dlat
 ‘Engem az apám eladott a manónak.’

(VNGy 4: 351–356.)

Az indirekt típusú ditranzítív mondat passzívuma olyan tárgy nélküli szerkezet, melyben az aktív mondat téma tárgya szintaktikai mozgatás révén a pasz-

szív mondat páciens alanyaként jelenik meg, így magasabb mondatszintű argumentum pozícióját foglalja el. Ez a szerkezet mindegyik manysi nyelvjárásban ritka, mivel az ágens és a recipiens is datívusz-latívuszi szuffixummal áll. Az északi manysiban például névutó használatával egyértelműsítik a recipienst a mai beszélők:

- (10a) *χańiństan-χum-ən nēpak ńawram-ən mi-we-s*
 tanár-Dlat könyv.Nom gyerek-Dlat ad-Pass-Pst-3Sg
 'A tanár könyvet ad a gyerekeknek./ A tanárnak könyvet ad a gyerekek.'

- (10b) *χańiństan-χum-ən nēpak ńawram māγəs mi-we-s*
 tanár-Dlat könyv.Nom gyerek számára ad-Pass-Pst-3Sg
 'A tanár könyvet ad a gyerekeknek.'
 (Svetlana Dinislamova szóbeli közlése, 2011, Szeged)

2.2.3. Szekundatív (T P = R)

A monozitratív ige páciense ugyanabban a mondatszintű pozícióban jelenik meg, mint a ditranzitív ige recipiense, míg a téma (tárgy) különbözik tőlük. Ide sorolható a manysi és hanti nyelvjárások insztrumentáliszos ditranzitív szerkezete (Sipőcz 2011, Honti 1984):

a.) Aktív

- (11) *äm nün ńılń-kujnə-kårəl möüləm.*
 äm nün ńıl -nə kuj -nə kår -əl möü-Ø-ləm
 én.Nom te.Acc él PtcpPrs alszik PtcpPrs valami-ObjInstr ad-Fut-DetSg.1Sg
 'Én neked olyasmit adok, amiből megélhatsz, meglehatsz.'
 (VNGy 4: 360–366.)

A mondat ágens szerepű alanya (X) az indirektív és szekundatív szerkezetben ugyanolyan mondatszintű pozícióban van, míg a téma (Y) a szekundatív szerkezetben insztrumentáliszi szuffixummal jelenik meg. A recipiens (Z) tárgyi szintaktikai pozícióba lép, akkuzatívuszi szuffixumot vehet fel. A szekundatív recipiens személyes névmás esetén a tárgyas alakjával áll (lásd 2. táblázat).

8. táblázat: Az aktív indirektív és szekundatív szerkezet argumentumai

AKTÍV INDIREKTÍV				1.	AKTÍV SZEKUNDATÍV			
LOG	SZINT	SZEM	MORF		LOG	SZIN	SZEM	MORF
X	S	<i>Ágens</i>	NOM	→	X	S	<i>Ágens</i>	NOM
Y	O	<i>Téma</i>	NOM/ACC		Y	Obl	<i>Téma</i>	INSTR
Z	Obl	<i>Recipiens</i>	DLAT		Z	O	<i>Recipiens</i>	ACC

b.) Passzív

- (12) *āńćūk śāłkāņę mās nājārēn korēmšāt sāłkowail mājūs*
āńćūk śāłkāń-ę mās nājār-ēn korēm šāt sāłkowai-l
 öregember répa Sg.3Sg -ért fejedelem Dlat háromszáz rubel ObjInstr
māj -ű -s -∅
 ad Pass Pst Indet3Sg
 ‘A fejedelem az öregembernek a répáért háromszáz rubelt adott.’
 (WV 3: 154–174)

A passzív szekundatív típusú mondat páciens szerepű alanya az indirektív típusú szerkezet recipiense, melyet a passzivizálás során alanyi pozícióba emeltünk.

9. táblázat: Az aktív és passzív szekundatív szerkezet argumentumai

AKTÍV SZEKUNDATÍV				2.	PASSZÍV SZEKUNDATÍV			
LOG	SZIN	SZEM	MORF		LOG	SZIN	SZEM	MORF
X	S	<i>Ágens</i>	NOM	→	Z	S	<i>Páciens</i>	NOM
Y	Obl	<i>Téma</i>	INSTR		Y	Obl	<i>Téma</i>	INSTR
Z	O	<i>Recipiens</i>	ACC		X	Obl	<i>Ágens</i>	DLAT

Az északi manysiban Sipőcz (2011), míg a keleti manysiban Virtanen (2011, 2013) mutatta be a ditranzitív szerkezeti kettősséget a fentebb tárgyalt szempontok alapján.

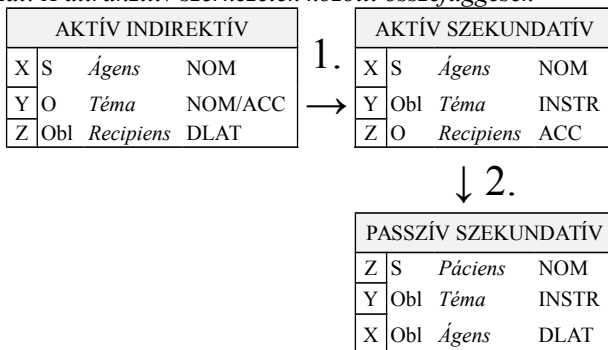
3. Szekundatív szerkezetek és információstruktúra

Többféle diakrón folyamat együttes hatása is feltételezhető a hantiban és manysiban, és a nyelvek areális közelsége folytán egymásra is hatással vol-

tak. Megjegyzendő, hogy az obi-ugor nyelvek instrumentális szekundatív típusú ditranzitív szerkezete nem egzotikum a világ nyelveiben (Malchukov és társai 2007). A szerkezeti kettősség forrásáról árulkodhatnak azok a gyakori ditranzitív igék, melyek esetében a cselevés tárgya és eszköze közeli kategóriák, pl. *ad, ajándékoz, etet itat, ellát*. Sipőcz (2011) tárgyalja ennek történeti hátterét.

Liimola (1953: 47) és Honti (1969, 1975: 150-151.) határozónak tekinti a szekundatív típusú instrumentális szuffixumos témát, és megjegyzi, hogy a magyarban is van hasonló szerkezet. A “*Vajjal kení a kenyeret / Vaját ken a kenyérre*” típusú kölcsönösen átalakítható szerkezeteket történetileg *locative alternation*-nek ‘lokatív alternációnak’, más néven *2/3 permutation*-nek is tekinthetjük. (Kulikov 2013: 383). Ez az alternáció lexikálisan és szemantikailag korlátozott, aminek nyoma lehet a kevés számú igen gyakori szekundatív szerkezettel használt ditranzitív ige. Az obi-ugor nyelvekben analógiás úton megszűnt a korlátozás, és a passzvizálás mellett a szekundatív típusú szerkezet többletjelentést vehetett fel. Az így létrejött szerkezetrendszert a 10. táblázat szemlélteti:

10. táblázat: A ditranzitív szerkezetek közötti összefüggések

Az 1. folyamat a *dative-shifting* ‘datívmozgatás’, mely az alapmondatbeli recipiens szerepű (Z) argumentumot emeli a szekundatív szerkezetben recipiens szerepű tárgyi szintaktikai pozícióba (Givón 1984).

A 2. folyamat a szekundatív szerkezet passzvizációja, melynek során az instrumentális szuffixumos téma változatlanul a logikai tárgyat (Y) jelöli, és az aktív recipiens a passzív mondat alanyává lép elő, míg az aktív ágens (X) datívusz-latívisz szuffixumos passzív ágensként jelenik meg (Kulonen 1989).

A szekundatív szerkezet esetén az északi manysiban Rombandeeva (1973, 1979) kutatásaiban már az insztrumentáliszi esetragos téma emfátikusságára vagy fokalitására utaló kijelentéseket találhatunk, de részletesebb kifejtését nem adja meg a jelenségnek.

(13) *äm nenánmi ti ešəl möülänəm*

<i>äm</i>	<i>nenánmi</i>	<i>ti eš -əl</i>	<i>möü -Ø -länəm</i>
én.Nom	te.Acc	Dem munka-Instr	ad -Fut -DetSg.1Sg
Subj	Obj	Instr	Verb
Ágens	Recipients	Téma	Pred
[topik₁]	[topik₂]	[fókusz]	[ige]

‘Én munkát adok neked.’

(VNGy 4: 360-366.)

A topik az a névszói mondatelem (leggyakrabban az alany vagy tárgy), amelyről az adott társalgás folyik, így mondat és diskurzus szintjén is elkülöníthetőek topiktípusok (Lambrecht 1994; Givón 1976).

A fókusz szemantikai szempontból a közlő szándéka szerinti új, előre meg nem jósolható információ a közlés folyamában (Lambrecht 1994). Míg pragmatikai szempontból a fókusz a közlő szándéka szerint kiemelt mondatalkotó, melyre a diskurzus során az érdeklődés irányul (Erteschik–Shir 1973).

Nikolaeva (1999, 2001) és É. Kiss (2011) kutatásaikban a történeti háttérre helyezik a nagyobb hangsúlyt, mely szerint az obi-ugor alapszerkezeteket a következő módon rekonstruálják:

NP1 [S][focus] – V	JÉG török
NP1 [S][topic] – NP2 [O][focus] – V	A halász JEGET tör.
NP1 [S][topic] – NP2 [O][topic] – V [focus]	A halász a jeget (FEL)TÖRI.

É. Kiss (2011) szerint az első mondat egzisztenciális mondat, amelyben nincs tárgy, és az alany fókusz pozícióban van. Ez jellemző az intranszitiv és passzív szerkezetekre. A második típusban a szubjektum topik pozícióban van, a téma tárgy pedig fókuszban. Ekkor nincs topikkal vagy tárggyal való egyeztetés az ige. A harmadik esetben az alany és a tárgy is topik pozícióba kerül, és a predikátum lesz fókuszban. Ekkor az ige egyeztetve van az elsődleges és másodlagos topikkal, tárgyra utaló elem jelenhet meg rajta. Az elsődleges és másodlagos topik esetében az ige mögött egy topikismétlő partikula jelent meg, kliticizálódott, majd agglutinálódott, így létrehozva az objektív-determinált igeragozást. Ezek alapján az adott mondatípus adott konjugációt eredményez:

NP1 [S][focus] – V	reflexív-mediális
NP1 [S][topic] – NP2 [O][focus] – V	indeterminált
NP1 [S][topic] – NP2 [O][topic] – V [focus]	determinált

A tavdai manysiban a reflexív-mediális ragozás nem fejlődött ki külön, hanem az indeterminált ragozással egybeolvadva mindkettő kifejezésére használatos (vö. Honti 1996).

Skribnik (2001) a régi-új információ pragmatikai strukturáló hatását vizsgálva feltételezi, hogy a (13) példához hasonló szekundatív szerkezetek aktív és passzív típusa arra enged következtetni, hogy az instrumentáliszi esetragos ditranzitív szerkezet a téma fokalitását és a recipiens tárgy topicalizáltságát kódolja. A déli manysi szekundatív szerkezetek tárgyi pozíciójú recipiense a korpusz alapján minden esetben már említett vagy ismert információ, így mindig specifikus és legtöbb esetben határozott is.

4. Akkuzatívuszi esetrag és objektív-determinált ragozás

Az akkuzatívuszi esetrag megjelenésének feltételrendszerét a keleti manysiban Virtanen (2011, 2013) vizsgálta, melynek kapcsán az információstruktúra szerkezetbefolyásoló hatását hangsúlyozta. Az északi manysiban ugyan nincs meg az esetrendszerben az akkuzatívuszi esetrag, de a tranzitív szerkezetek hasonló szempontok alapján rendszereződnek és épülnek fel. Felsorolászerűen következzenek a tárggyal kapcsolatos jelenségek előfordulásának szabályai, megszorításai:

A téma szerepű tárgy állhat nominatívusz, akkuzatívusz és szekundatív szerkezetben instrumentálisz szuffixummal.

1.) Amennyiben nominatívuszi esetben áll a tárgy, úgy az SOV alapszórend határozza meg, hogy melyik argumentum milyen szintaktikai pozícióban jelenik meg. Ekkor az ige állhat szubjektív és objektív konjugációval is (vö. Virtanen 2011, 2013). A 11. táblázatban a téma és recipiens szerepű tárgyak szerepelnek aszerint, hogy milyen szórenddel állnak, valamint hogy a tárgyon van-e határozottságra, specifikusságra utaló elem, és az akkuzatívuszi esetrag megjelenik-e vagy csak nominatívuszban áll:

11. táblázat: A téma és recipiens szerepű tárgy jelöltsége

	DETERMINÁLT INDIKATÍV				INDETERMINÁLT INDIKATÍV				IMPERATÍV				KONDÍCIONÁLIS, NEM-FINIT SZERKEZETEK			
	Px		-		Px		-		Px		-		Px		-	
	Acc	Nom	Acc	Nom	Acc	Nom	Acc	Nom	Acc	Nom	Acc	Nom	Acc	Nom	Acc	Nom
Σ	54	58	119	15	1	16	6	313	3	22	44	55	3	7	19	19
SOV (OV)	49	56	97	9		13	6	258	3	20	33	35	3	7	17	18
SVO (VO)	2	2	22	2	1	3		42		2	11	18			2	1
OSV	1			4				5				1				
OVS	2							3								
VSO								5								
VOS												1				

A szürkével jelzett oszlopok ellentmondanak annak, hogy az akkuzatívuszi szuffixumot és objektív-determinált konjugációt kizárólag határozottságot jelölő funkciójának tekintsük.

2.) Az akkuzatívuszi esetraggal ellátott tárgy (típustól függően téma és recipiens) esetében az ige csak objektív konjugációval állhat (vö. Lavotha 1953; Honti 1969). A korpusz alapján erre is található ellenpélda, lásd a fenti 11. táblázatban.

3.) Mivel a manysi nyelvben nincs névelő vagy határozottságot jelölő elem, a specifikusság és a határozottság nem különíthető el (Hawkins 1978). A specifikusságot és a névszó határozottságát a rajta megjelenő személyragokkal (Px) jelölhették. Ha birtokos személyrag és akkuzatívuszi esetrag egyszerre jelenik meg, akkor kevés kivétellel mindig harmadik személyű a birtokos (*possessor*). Ez adódhat a forrásszövegek típusából és narratívájának stílusából, ettől függetlenül vagy éppen ennek okán ez a keleti manysira is jellemző (Virtanen 2011, 2013). A 12. táblázat mutatja be, hogy milyen számú és személyű szuffixumokkal áll együtt az akkuzatívuszi esetrag:

12. táblázat: A Px-szel ellátott tárgyakon megjelenő akkuzatívuszi esetrag

PX+(ACC)	NOM		ACC		Σ
Sg 1	15	83,3	3	16,7	18
Sg 2	35	97,2	1	2,8	36
Sg 3	46	44,2	58	55,8	104
Pl 1	0	0,0	0	0,0	0
Pl 2	2	100,0	0	0,0	2
Pl 3	8	100,0	0	0,0	8
	106	63,1 %	62	36,9 %	168

4.) A személyes névmások akkuzatív és datív-latív alakja aszerint eshet egybe, hogy a névmáson is megjelenő tárgyrag elmarad vagy jelen van (lásd 2. és 13. táblázat).

13. táblázat: Az akkuzatívuszi esetrag megjelenése a tárgyi személyes névmásokon

PPRON+(ACC)		MUNKÁCSI		KANNISTO		Σ
		Ø	Acc	Ø	Acc	
Sg 1	<i>āmān(mi)</i>	1	11	5	24	41
Sg 2	<i>nāün(mi)</i>	6	5	8	2	21
Sg 3	<i>tüwī(mi)</i>		5	1	4	10
Pl 1	<i>mānāü(mi)</i>	3	2	3	3	11
Pl 2	<i>nānān(mi)</i>	1	2	1		4
Pl 3	<i>tānān(mi)</i>	1	1	1	1	4
Σ		12	26	19	34	91
		13,2 %	28,6 %	20,9 %	37,3 %	

Az akkuzatívuszi esetrag és az objektív-determinált konjugáció ellentmondásokkal teli példatára mutathatja, hogy a déli manysiban a kétnyelvűség hatására és a kihalás közeledtével egyre jobban fellazulhattak a grammatikai szabályok, a nyelvi változás felgyorsult. Ebben az átmeneti időszakban az akkuzatívusz szuffixum és az objektív-determinált ragozás használata kaotikusan sokféle. További szempontok bevonásával lehet pontosítani, így állítható, hogy a tárgyrag megjelenésének nincs szemantikai feltétele (Sherwood 1996). Ennek bizonyítására az élő-élettelen hierarchiát bevonva vizsgáltam a tárgyat, de nem mutatkoztak tendenciák arra, hogy az *animacy* 'élő-élettelen jelleg' szintaxist befolyásoló tényező lenne.

Amennyiben feltételezzük, hogy az akkuzatívuszi esetrag determináló funkciójú és/vagy az objektív konjugáció utal a tárgy determináltságára, akkor többszörösen jelölt lenne egy jelenség. A gazdaságosság elve szerint így annak más funkciót "is" kell feltételeznünk. Amennyiben a konjugáció a referencialitást kódolja, úgy a tárgyragnak diskurzus és pragmatikai szerepet jelölő funkciót lehet tulajdonítani. Történetileg ezt igazolja, hogy a determinált igei paradigma egyes elemei a tárgyi topikra utaló elemekből agglutinálódhattak (É. Kiss 2011). Amennyiben az akkuzatívuszi esetrag határozott tárgyat jelölne, úgy nem lehetne olyan korlátozás, hogy az akkuzatívuszi szuffixum csak harmadik személyű birtokos személyranggal fordulhat elő. Amennyiben ez nem állna fenn, úgy a Px3Sg és Px3Pl személyragoknak más funkciókat kellene tulajdonítanunk (ilyenek például a hantiban személyfüggetlen determináló és diskurzusjelölő partikulaként funkcionáló Px-ek, l. Nikolaeva kutatásait⁷).

A ditranzitív szerkezetek a tárgyon megjelenő esetrag és az igei paradigma alapján az alábbiak:

1.a.	Indirektív – Obj[<i>Nom</i>] – DetVx (act)	(3a) példamondat
1.b.	Indirektív – Obj[<i>Nom</i>] – IndetVx (act)	(3b) példamondat
1.c.	Indirektív – Obj[<i>Acc</i>] – DetVx (act)	(8) példamondat
2.	Szekundatív – Obj[<i>Acc</i>] – Instr – DetVx (act)	(13) példamondat
3.	Szekundatív – Instr – DetVx (pass)	(12) példamondat

A vázolt szerkezetek és megkötések alapján a tárgyjelölés és azon belül is az akkuzatívuszi esetrag és az objektív-determinált konjugáció használata bizonyos tekintetben szerkezetfüggő. A szerkezetek formálásában pedig az információstruktúra hat közre, a pragmatikai viszonyok és a közlő szándéka szerint, valamint a diskurzus-alakító hatása révén.

5.) Az indirektív szerkezetekben az alany és a tárgy is elliptálódhatott. A szekundatív szerkezetekben az alany gyakran elmaradt, a recipiens szerepű tárgy kevésbé volt képes az elliptálódásra, de az instrumentáliszi szuffixumos téma jelenléte kötelező volt a mondatban (Nikolaeva 1999,2001; É. Kiss 2011).

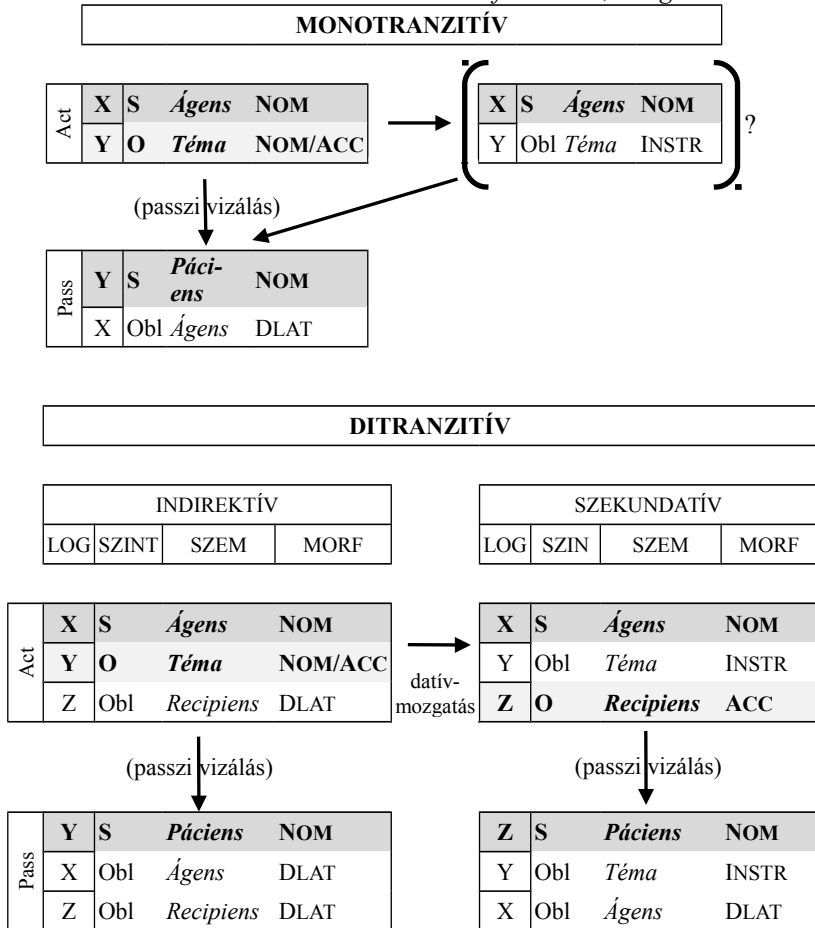
Összegzés

A körülbelül 97000 karakternyi (3800 mondatos) lezárt korpuszt vizsgálva a morfoszintaktikai szempontok alapján kapott eredmények segítségével vizs-

⁷ Kutatási fázisban lévő vizsgálatokról a Hanti Workshop című konferencián hangzott el prezentáció a PPKE-n Piliscsabán 2013-ban.

gáltam az azokra ható pragmatikai és diskurzus tényezőket. Ezek alapján az alábbi szerkezeti sémát állítottam fel:

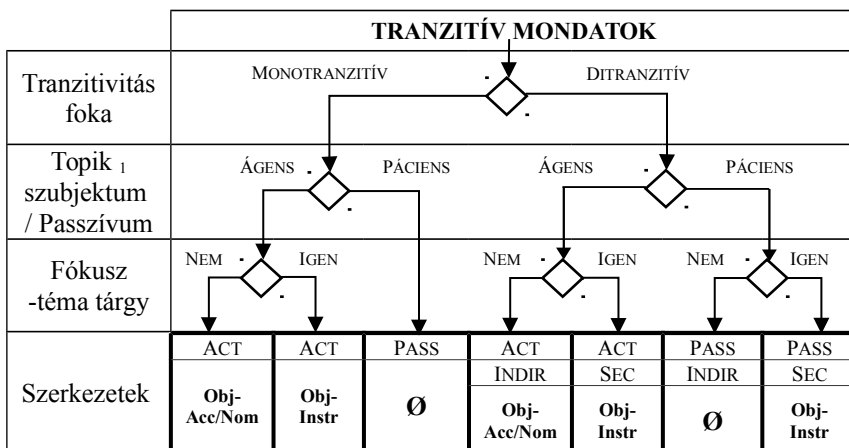
14. táblázat: A tranzitív szerkezetek és a transzformációk, mozgatóások

Szintaktikai szempontból a déli manysiban két típusú ditranzítív szerkezet van jelen: indirektív és szekundatív. A szerkezetek lexikai és szemantikai megkötések nélkül passzvizálhatóak és kauzativizálhatóak. Az indirektív alapszerkezetből ugyancsak lexikai és szemantikai megkötések nélkül szekundatív típusú mondat hozható létre datív mozgatóással.

A 14. táblázatban vastagon szedve azok az argumentumok állnak, amelyekkel az ige kongruál. Amennyiben a tárgy elliptált, akkor is szerkezetfügően megjelenhet alannyal egyeztetett szubjektív-indeterminált igeragozás, vagy az alannal számban és személyben, és a tárggyal számban egyeztetett objektív-determinált igeragozás.

15. táblázat: A szerkezetet vélhetően befolyásoló tényezők sematikus viszonyai

A létrehozható szerkezeteket befolyásolja a tranzitivitás foka, melynek alapján három monotranzitiv és négy ditranzitiv szerkezeti típus figyelhető meg (15. táblázat). A pragmatikai tényezők alakítják, hogy mely makroszerepek veszik fel az elsődleges topik alany pozícióját, és abban az esetben, ha van jelen a mondatban téma szerepű elem, akkor az fókusz, másodlagos topik vagy komment pozícióba kerül-e.

A déli manysi tranzitiv szerkezetek jobb megértését a többi nyelvjárás tárgyjelölésének vizsgálatával és a kapott eredmények összehasonlításával érhetjük el, ennek véghezvitele még előttünk áll, így az összes felvetődött kérdésre további kutatások eredményei tudatában tudunk majd válaszolni.

Rövidítések jegyzéke

A	ágens	OBJ	objektum (tárgy)
ACC	akkuzatívusz (tárgy)	OBL	függő eset
ACT	aktív igenem	PASS	passzív igenem
COM	komitatívusz (társ)	PL	többes szám
CX	esetrag	PRED	predikátum
DET	determinált-objektív	PRS	jelen idő
DLAT	datívusz-latívusz	PST	múlt idő
DU	kettes szám	PX	birtokos személyrag
DURECIP	duális reciprok	QUES	kérdő partikula
FUT	jövő idő	R	recipiens
INDIR	indirektív	S	szubjektum (alany)
INDET	indeterminált-szubjektív	SEC	szekundatív
INSTR	insztrumentálisz (eszköz)	SG	egyes szám
NEG	tagadás	T	téma
NOM	nominatívusz	V	ige
O	objektum (tárgy)	VX	igei személyrag

Hivatkozások

- Dolovai Dorottya (2003): Tárgyas mondatszerkezetek a vogulban. In Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.): *Uráli tárgyaló. Budapesti Uráli Műhely 3.* MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 63–75.
- É. Kiss Katalin (2011): A magyar tárgyas és alanyi igeragozás kialakulásának szintaktikai hátteréről. *Nyelvtudományi Közlemények* **107**: 131–146.
- Givón, Talmy (1976): Topic, pronoun and grammatical agreement. In Li, Charles – Thomson, Sandra (szerk.): *Subject and Topic.* Academic Press.
- Givón, Talmy (1984): Direct object and dative shifting: Semantic and pragmatic case. In Plank, Frans szerk.: *Objects: Towards a Theory of Grammatical Relations.* Academic Press, London, Orlando, 151–182.
- Havas Ferenc (2005): Tárgyas ragozás és medializáció. In Oszkó Beatrix – Sipos Mária (szerk.): *Uráli grammatizáló. Budapesti Uráli Műhely 4.* MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 147–185.
- Hawkins, John A. (1978): *Definiteness and indefiniteness: A study in reference and grammaticality prediction.* London: Croom Helm.
- Honti László (1969): A tárgy jelölése a vogul nyelv tavadai nyelvjárásában. *Nyelvtudományi közlemények* **51**: 113–120.

- Honti László (1975): *System der paradigmatischen Suffixmorphemen des wogulischen Dialektes an der Tawda*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Honti László (1984, 1986²): *Chrestomathia Ostiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Honti László (1996): Az uráli nyelvek tárgyas ragozású igealakjainak történeti előzményéről. In Bereczki András – Klima László (szerk.): *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére*. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest, 127–132.
- Kannisto, Artturi – Liimola, Matti (1951, 1955, 1956, 1958, 1963): *Wogulische Volksdichtung* I. kötet 127–130, 157–158, 160–263, 322–323, II. kötet 3, III. kötet 154–201, IV. kötet 395–397, VI. kötet 89–90, 129–130, 186, 202.
- Kulikov, Leonid (2013): Voice typology. In Jae Jung Song (szerk.): *The Oxford Handbook of Linguistic Typology*, Oxford University Press, Oxford, 368–398.
- Kulonen, Ulla-Maija (1989): *The passive in Ob-Ugrian*. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Lavotha Ödön (1953): A tárgy jelölése a manysiban. *Nyelvtudományi Közlemények* 54: 200–218.
- Liimola, Matti (1953): Zur wogulischen Etymologie und Formenlehre. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 57/1: 1–47.
- Malchukov, Andrej – M. Haspelmath – B. Comrie (2007): *Ditransitive constructions: a typological overview*. 1st draft, sept. 2007. <http://email.eva.mpg.de/~haspelmt/DitransitiveOverview.pdf>
- Munkácsi Bernát (1894): *A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve*. Budapest.
- Munkácsi Bernát (1896): *Vogul Népköltési Gyűjtemény* IV. kötet: 322–323, 344–371, 401–408, 432–433.
- Nikolaeva, Irina (1999): Object agreement, grammatical relations, and information structure. *Studies in Language* 23: 341–386.
- Nikolaeva, Irina (2001): Secondary topic as a relation in information structure. *Linguistics* 39: 1–49.
- Rombandeeva, E. I. (1973): *Mansijskij (vogul'skij) jazyk*. Moszkva: Nauka.
- Rombandeeva, E. I. (1979): *Sintaksis mansijskogo (vogul'skogo) jazyka*. Moszkva, Nauka, 105–109.
- Sherwood, Peter (1996): Megjegyzések a tavdai vogul végnapjairól. In Leskinen, Heikki – Maticsák Sándor – Seilenthal, Tõnu (szerk.): *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum (CIFU VIII) Pars IV*. 1995–1996 Gummerus, Jyväskylä. 1996: 244–248.

- Sipőcz Katalin (2011): Az obi-ugor ditranzitív szerkezetek történeti hátteréről. In Bakró-Nagy Marianne – Forgács Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI*. SzTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 221–227.
- Skríbnik, Elena (2001): Pragmatic structuring in Northern Mansi. *Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum IX/6*: 222–239.
- Virtanen, Susanna (2011): Ditransitiivien vaihtelua mansin itämurteissa. *Folia Uralica Debreceniensia* **18**: 165–176.
- Virtanen, Susanna (2013): Informaatiiorakenteen vaikutus suoran objektin merkintään mansin itämurteissa. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* **94**: 293–335.